

Egy különös év: 1968

Domokos Géza '68-át próbálom összeállítani, ám ehhez több kutatási időre, megnyílt és (alighanem) meg nem nyílt levéltárak Domokos Géza-dossziéinak áttanulmányozására volna szükség. (Az 1968-as évre mutató magyar kutatások megkezdődtek. Történészek, irodalomtörténészek munkáiból számunkra jól hasznosítható a Pomogáts Béla által sajtó alá rendezett kötet, *Haza, a magasban* címmel, a „kettős kötődés” 1968–69-es vitájáról.) Akár a viszonylagosan teljes számbavétel helyett természetesen sokkal könnyebb saját irataim, leveleim, emlékeim közt keresgélnem (mint ahogy ezt korábban is megtettem) – de így sem alakul ki a legálább engem megnyugtató teljesebb kép. Hiszen az 1968-as magántörténeteket igazából európai – nyugat- meg kelet-közép-európai – hálóban lehetne egészükben megérteni. (Szerettem volna begyűjteni erre vonatkozó könyveket, hiteles forrásokat, a terv azonban megrekedt vágy-formában – maradtak, maradnak a közeli információk, számunkra fontos történések, szomszédságbeliek és Erdélyből s Bukarestből nézve helyiek.)

Az előzmény természetesen a Prágai Tavasz – írtam le negyven évvel később, a *Korunkban* (2008. 10.), saját lapunkból igyekezve kiolvasni az események romániai előtörténetét, alakulását. Az 1968. márciusi és áprilisi szám felemás képet mutat: a vezércikkek (az egyik Balogh Edgár aláírásával, a következő aláíratlanul) a pártelváras, a pártellenőrzés felé mutatnak, Ceaușescu-idézettel és ilyen kitételekkel: „Az elidegenedés ostoba fajtája, ha valaki szerteszét a nagyvilágban keresi az újat, híreket ollóz magába minden-

ünnen – éppen csak maga köré nem néz, itthon az új társadalomfejlődési szakaszt nem látja, abban részt nem vesz...” Közben világirodalmi összeállítást szerkesztünk, amelyben szót kap a komparatisztika, az '56-os elítélt Déry Tibort dicséjük, Szilágyi Domokos Eliotról ír, jut hely Jean Follain-nak, Sartre-nak és Ernst Fischernek. Magyarország 1945. áprilisi „felszabadulásának” évfordulója alkalmából két Illyés Gyula-verset közlünk, a *Dombvidékiekben* ilyen sorokkal:

Alpok, Kárpátok, hadd őrzöngjetek.
Van emberi beszéd.

Nos, egy hónap sem telik bele, hogy az illyési reményről ország-világ megtudhassa: az emberi beszéd még korántsem természetes, és legalábbis a Kárpátok őrzöngenek. A Magyar Írószövetség kritikai szakosztályában, illetve a pesti lapokban késő tavasszal elindult „kettős kötődés” problémafelvetése felizgatta a romániai felső pártszerveket, s mint annyszor előbb és később, kampányt indítanak, utasítást adnak a tiltakozásra: a romániai magyar irodalom fórumainak, vezető személyiségeinek vissza kell utasítaniuk a kétoldalú kötődés gondolatát. Mielőtt azonban ennek az intézkedésnek – Domokos Gézát közvetlenül érintő – részleteibe belemerülnénk, az „örjögésnek” egy előző, de talán a magyar írószövetségi felvetéssel összefüggésbe hozható, Kárpátokon túli eseményére kell kitérnünk.

Bukaresti nyár – kolozsvári ősz című tanulmányomban (*Korunk*, 2008. 10.) igyekeztem rákérdezni: a „kettős kötődés” vitája mennyiben járult hozzá

a (magas pártfunkcióval rendelkező) Fazekas János által állítólag szorgalmazott, 1968. június 27-i bukaresti, központi bizottsági meghallgatáshoz, amelyen Nicolae Ceaușescu más felső szintű pártvezetőkkel (Ion Gheorghe Maurer, Niculescu-Mizil, Fazekas, Leonte Răutu, Gere Mihály, Dumitru Popescu) együtt fogadta a romániai magyar értelmiség illetékes pártszervek által kiválasztott képviselőit. Mint hogy az emlékezet azóta csak kopott, ebből a *Korunk*-írásból másolom át a megőrzött benyomásokat és az őket kiegészítő (a bukaresti magyar diplomáciai képviselőlet által készített) feljegyzéseket. A hangulat érzékeltetése, úgy vélem, nem igényel helyesbítést, a Központi Bizottság épületében elhangzottak fölelevenítése nyilván töredékes (Cseke Gábor joggal reagál ezzel a címmel a szövegemre, a *Romániai Magyar Szó* 2008. december 13–14. számában: *Egy találkozó, amihez nem elég az emlékezet*); a diplomáciai iratra vonatkozóan pedig itt utalok. Megismétlem tehát az öt éve szövegezett összefoglalást:

Akiket máskor, többször is meghallgattak, azokat nyilván kevésbé lepte meg ez a kollektív behívás, minket viszont, „novíciusokat” váratlanul ért a legmagasabb helyre, a Központi Bizottság épületébe szóló behívó. A pillanat szokatlanságát nem is az „utánpótlás” ilyenfajta megszólítása fejezte ki, hanem hogy az idősebb korosztályból olyanok is begyűjtettek, mint például a korántsem hivatalos (de a legteljesebben hivatásos) történész Jakó Zsigmond. Amikor a szamosfalvi repülőtéren felültek a különgépre, mindenfelől elhangzott a szöveg: ha ez a gép lezuhanna, az erdélyi magyarság vezető értelmiség nélkül maradna...

Mi is történt 1968. június 27-én (velünk) Bukarestben? Ha az emlékezetet nem segíti korabeli írásos följegyzés, napló, bizony nehéz a felidézés; természetesen az alapélmény, különösen, ha oly erős, mint ami azon a napon ért, megmarad – idővel talán még erősödik is. De az ellenkezés, a tiltakozás is előhozhatja az emlékeket a régműltből. Mert a Maghiarii din România (1956–1968) kötet bizonyos feljegyzései szinte semmiben nem egyeznek az egykori résztvevő által „a tett színhelyén” megéltekkel. Furcsa, mégis igaz: a leghesebb visszautasítást a dr. Kincses László jegyezte beszélgetés váltja ki, amelyet július 13-án Domokos Gézával mint az Előre helyettes főszerkesztőjével folytatott. A magyar Országos Levéltárban őrzött, a Külügyminisztérium archívumából „Szigorúan titkos” jelzettel átkerült, 1968. július 16-ra keltezett jelentésben ilyen, nyilvánvalóan hivatalos, hamis – bizonyára D. G. önvédelméből levezethető – szöveg olvasható: „A pártvezetés, mint ismeretes, az elmúlt évek során számos tevékenységi területet vizsgált meg kritikus, elemző szemmel, és határozott el Románia számára döntő fontosságú dolgokat: csak az országos konferenciára, annak határozataira utal [D. G.]

hogy példázza, mire gondol. Az ország egyes tevékenységi területeinek áttekintése folyamatában került sor arra, hogy a pártvezetés összeüljön a magyar nemzetiségi kulturális szakemberekkel, és meghallgassa véleményüket egy őszinte, kötetlen beszélgetés során. Megjegyzi, az a tanácskozás ugyanilyen kötetlen, barátságos és intellektuális jellegű volt, mint ez a mienk itt.” A pár nappal korábbi, Takács Lajossal, az Államtanács tagjával folytatott beszélgetés valamivel realisabb, a tanácskozás való hangulatát némiképpen sejtető; Takács a hozzászólók indulatosságát emlegette, a gyenge érveléssel, a színvonaltalansággal, „a kisszerűség és provincializmus” megnyilvánulásával magyarázza, menti Ceaușescu záróbeszédének „lényegében elutasító” álláspontját. A romániai magyarság 1968-beli hivatalos, magas funkcióban lévő képviselője azt is megjegyezte, hogy a tanácskozás lefolyása nem tette lehetővé többek közt a Magyar Írók Szövetsége fölvetette „közös felelősség” kérdésében egy kollektív nyílt állásfoglalás megfogalmazását és közlését a Scânteiaiban, ehelyett csupán az ismert rövid közlemény jelent meg a bukaresti tanácskozásról.

A június 27-i találkozás, egész napos, hamisítatlan bukaresti kánikulában, levegőtlen teremben megtartott szembesülés Ceaușescuval mindennek volt mondható, csak kötetlenség, barátságosnak nem. A hozzászólásra jelentkezők, Fazekas János által nevükön szólítottak – tizenhét voltunk, ha emlékezetem nem csal, és tizenheten a romániai magyarság különböző gondjait, kéréseit fogalmaztuk meg, természetesen kellően pártos csomagolásban (egyedül Erdős I. Pál grafikus kérelmezte, hogy a szatmárnémeti magyar színház mellé létesítsenek román tagozatot) –, szóval mi, Gáll Ernőtől a legfiatalabbig (aki tudtommal én voltam) egyre feszültebbek lettünk, egyre súlyosabbnak éreztük a Főnök még csak csendesesen rosszálló nézését, de még az inggombot sem lehetett kikapcsolni, nyakkendőt megoldani. Késő délután jött aztán a két órát tartó dörgedelem, minden fölvetés visszautasítása és a jelen lévő magyarok rendreutasítása; szövegeinkkel ugyanis – kiabálta Ceaușescu – éppen a romániai magyarságnak ártanánk, gettóba kényszerítenénk a nemzeti kisebbséget. Talán szegény Nagy István kapta a legdurvább kritikát, ő ugyanis a magyar nyelvű szakoktatás visszaállítását szorgalmazta, amire N. C. azt válaszolta, hogy elképzelésünk teljesítése esetén a magyar anyanyelvű sofőr nem tudna áthajtani a Kárpátokon. (Ez volt a legprimitívebb szöveg azon a június 27-i tanácskozáson – de Takács Lajos nem erre utalt abban a bizonyos követi beszélgetésben.)

Este a kinti pártszálláson kaptunk valami vacsorát, aztán az összeszokott kártyás társaságunk (Bretter Gyuri és Láng Gusztó biztosan benne volt) leült preferanszozni. Le voltunk törve, mint a bili füle. Közben bekapcsoltuk a rádiót, persze Bukarestre – és meghallgathattuk a rövid híradást a délelőtti-délutáni tanácskozásról, amelyen ugye valamennyien felzárkóztunk a pártfőtitkár

mögé. Médiaügyben ez volt az első személyes nagy tapasztalatom.

Hazafelé, a Bukarest–Kolozsvár repülőúton ismét kártyáztunk, Nagy István mélységes megbotránkozására.

(Zárójelben ide másolok még néhány sort 2008-as visszaemlékezésemből, ne maradjon ki ez sem, nem utolsósorban kapcsolataink történetében egy fontos epizód. Vagyis egy kicsit előbbre menve a '68-as történetben: *Persze olyan emlékeket nem őrzök, mint amilyeneket az író-szerkesztő Koncsol László Vallató-jában, a tőle kapott 2002-es kötetben olvastam: „1968 augusztusa a Szemlénél ért, kerékpáron jártam akkor-tájt munkába, s a harcokcsik közt is két keréken cikáztam le-föl a városon át, vagy toltam járművemet a tömegben. Hajnalban a közeli röptérről kötelékben fölénk szálló nehézbombázók riasztottak föl, tőlük s egy idős szomszédasszonytól tudtam meg, hányadán állunk. Egy-pár telefon, s már hallottam is az első sorozatokat a város felől. Családom besorakozott az élelmiszerbolt elé, én pedig kerékpáromra fordultam, s indultam a városba.”* A pozsonyi Irodalmi Szemle íróival, szerkesztőivel már korábban kapcsolatba kerültem, Dobos Lászlóval, Tőzsér Árpáddal például épp folyóiratuk tizéves ünnepségén, a budapesti írószövetségi helyiségben találkoztam – de nem csak miattuk fájt, háborított fel, hogy a „szövegségesek” bevonultak augusztus 21-én Csehszlovákiába. Tavasztól-nyártól figyeltük, mi történik odaát, csehszlovák, cseh és szlovák, no meg magyar ügyekben. Személyesen 1969 decemberében, egy lengyelországi írószövetségi út záróakkordjaként, Duray Miklóssal beszélhettük át egy pozsonyi éjszakai bárban a több mint egy év alatt történeteket; rá húsz évre pedig, Dobos Laciék kolozsvári írókat megcélzó, segélyadományokkal érkező, szintén éjszakai látogatása jelentette a különös baráti folytatást. Korunkilag korántsem bizonyult vitamentesnek az a bizonyos '68 augusztus vége. Szinte föl sem tudtam fogni, hogy van, aki Dubčekkel szemben Novotny pártján áll – márpedig Balogh Edgár Novotny-pártinak mutatta magát. Emlékszem veszekedő vitájukra Földes Lacival: arra mentem be Edgár szobájába, hogy már-már hajba kapnak. Habozás nélkül Földeshez csatlakoztam, együtt folytattuk az ordítózást, meggyőző munkánk azonban eredménytelennek bizonyult.)

De még 1968 nyaránál, a nyár elején tartunk. Domokos Géza már ismét az *Előre* munkatársa, főszerkesztő-helyettese, a hétvégi irodalmi-művészeti melléklet (*Vasárnap*) szerkesztője. Nincs könnyű dolga; egyrészt meg kell küzdenie a központi napilap sziklaszilárdan párthű, a mindenkori pártvonalat érvényesítő főszerkesztőjével, Szilágyi Dezsővel, másrészt egyensúlyoznia kell a – benne még megbízó – pártközpont irányában. A Ceaușescuval történt értelmiségi találkozó utáni napokban pedig továbbra is na-

pirenden van a „kettős kötődés” kényes, az elvtársakat végtelenül izgató ügye. Domokos, ha a romániai magyar kultúra érdekében működtetett pozícióit nem akarja veszélyeztetni, illetve feladni, nem térhet ki a feladat elől. Anélkül, hogy megnevezné a vitafelet, *Sajátosság, felelősség* cím alatt ő közli az első választ, 1968. július 7-én. Mintha maga is elhinné, leírja ezt a mondatot: „Túl vagyunk azon a vulgarizáló balhiedelmen, miszerint az irodalom a napi politika függvénye.” A sajátos felelősséget emeli ki, a romániai magyar adottságot mint a sajátját, mint akiből nem a felülről rákényszerített optimizmus szól: „Viselésre, vállalva a román kultúra művelőivel, van bőven erőnk és tehetségünk. Mutatja a múlt, jelzi a jelen és minden kétséget kizáróan bizonyítja – a jövő.” (Dávid Gyula a 2010. november 26-án megtartott Domokos Géza-konferencián elhangzott előadásában, illetve ennek szerkesztett változatában – a Pomogáts Béla által sajtó alá rendezett dokumentumkötetben – feltárja, hogy milyen körülmények között született meg, felső utasításra, második változatban, az idézett Domokos-cikk.)

Ami e vitának nem nevezhető, annál inkább pártkampányként lebonyolódó reagálásban következett, annak irodalom- és sajtótörténeti leírása nem fér be e keretek közé (például az *Utunk*, az *Igaz Szó* szövegeivel – és azzal, hogy a *Korunk* a cenzori vagy inkább pártellenőrzés elhúzódása folytán miképpen úszta meg legalább ezt a szégyent). Ide tartozik viszont az 1989. decemberi változást követő számonkérés, 1990 őszén, a Debreceni Irodalmi Napokon. Ágoston Vilmos lépett fel a legkeményebben az elszámoltató szerepében, kétségtelenül kellemetlen helyzetbe hozva a jelen lévő Domokos Gézát. Válaszában Domokos utalt a megkérdézés nélkül történt szövegmódosításokra – ennél azonban lényegibb helyzetértelmezéssel is próbálkoztak a tanácskozás egyes résztvevői. Az *Alföld* 1991. 2. számában olvasható vita mindenesetre csak részszigazságokat mondott ki, a tágabb politikai-irodalompolitikai összefüggés és a döntően pozitív folytatás – Domokos Géza pályáját és a romániai magyar irodalom közeli alakulását tekintve – egyéb *Előre*-cikkekből, más közleményekből, főként majd a Kriterion kitűnő éveiből látható.

A Prágai Tavasszal párba ha nem is állítható egyfajta romániai hullámmozgás, 1968 tavaszán bizonyos nyitás érzékelhető Bukarestben, az irodalmi-kulturális hetilapokban (*Lucafáru*, *Gazeta literară*, *Contemporanul*) és az Írószövetségben. Egy hónappal a szerencsétlen *Sajátosság, felelősség* válaszcikk előtt Domokos Géza belső vezércikket közöl az *Előre*-ben (1968. június 9.), *A kötelesség joga* címmel. Fából vas-akarika? A szerző magyarázata: „Kötelességtudat, kötelességérzet joga. Lehet, hogy a jogásznak paradoxon, de írónak – mint az Írószövetség vezetőségének mos-

tani bővített ülésén kiderült – világos, dús tartalmú program.” Domokos utal az RKP Központi Bizottságánál lezajlott találkozó ösztönzésére (nem a magyar értelmiségieket megleckéztető gyűlésre persze, hiszen az majd csak június 27-én zajlik!), felvázolja a munkaülések, elemzések közeli programját, amibe ezúttal belefér majd a nemzetiségi irodalmi lapok elemzése – sőt azok megújítása is. A felelősség, a „pártos kötelesség” emlegetése természetesen beletartozik a frazeológiába, sőt az a következtetés is, hogy ez a program „döntő módon befolyásolja majd a szocialista Románia egységes irodalmának szerves részét képező nemzetiségi irodalmak azonnali és távlati alakulását”.

Jó volna dokumentumokat (leveleket?) találni ebből az időszakból, vagy legalább érdemlegesen emlékezni, hogyan alakult kapcsolatunk, melyek az indító mozzanatok barátságunk, harcostársi összefogásunk épülésében ezekben a hetekben-hónapokban. Mindössze egy rövid, *Korunk*-fejléces (kísérő?) levelecskét találok a Domokos-hagyatékban, amely így kezdődik: „Kedves Géza, nemcsak élőlőszóval, hanem íróttal is igyekszem támogatni vonalunkat – vagyis az Előre rovatát is.” Az 1968. június 17-re keltezett néhány mondat utal két megjelent kritikára és az ugyancsak *Előre*-ben közölt május 29-i riportomra. A levél zárómondata: „Egyébként várjuk, felvértezve, hogy hívatatok Bukarestbe.”

A hívás megtörtént. 1968. július 9-én a Romániai Írók Szövetsége Kiseleff úti székházába voltunk hivatalosak, több mint ötven romániai magyar író, irodalmár, szerkesztő, hogy hosszú idő után először önállóan vitassuk meg saját ügyeinket, főként a két erdélyi magyar irodalmi lap, a Létay Lajos főszerkesztésében megjelenő kolozsvári *Utunk* és a Hajdu Győző irányította marosvásárhelyi *Igaz Szó* tevékenységét elemezve. A dátumokat összemérve, csodálkozik az ember, hogy nem egészen két héttel a Ceaușescu jelenlétében lezajlott értelmiségi meghallgatás és a pártfőtítkári durva visszautasításunk után egyáltalán sor kerülhetett erre a magyar íróvitára. Pedig lehet, hogy éppen a Központi Bizottságnál elhangzottak, pontosabban az ott kimondott hivatalos végszó jelentett érvert e tanácskozás szükségessége mellett. Végül is, az egykori beszámolókat, cikkeket, beszédeket összeolvasva, három tényezőt nevezhetünk meg e kritikai célzatú összejövétel létrejöttében: 1. a román irodalmi életben (a lapokban) nyomon követhető hangváltás példáját; 2. A „kettős kötődés” napirenden tartását, vagyis hogy a saját felelősségről lehet és kell nyíltan beszélni; 3. a Bukarestben élő (különböző funkciókban a román fővárosba, kulturális intézményekhez, újságokhoz került) magyar írók és publicisták fokozottabb szerepvállalás-igényét, sőt egyéni sértődéseket – melyek közül a legvisszhangosabb a jó kapcsolatokkal rendelkező Méliusz Józsefé volt.

Kellő távlatból sokadszor, figyelmesen, mondatról mondatra végigkövetve Méliusz 1968. július 9. című írását (*Az illúziók kávéháza* kötetben található), árnyaltabban ítéltetjük meg a helyszínen eleve rokonszenvvel hallgatott, éles fogalmazású, sűrű önismétlésekkel teli, meghatározó méliuzsi felszólalást. A hang- és vezetőváltásban (Hajdu, Létay) érdekeltek fontosnak éreztük a Méliusz által leütött hangot, az igényt „a szocializmus demokratizálhatóságát” illetően, ami „a szocialista változás és változtatás dialektikájában a jobbik áramlat; nem általánosságban – általánosságok, szólamok, jelszavak kevésre köteleznek! –, hanem a szocialista Romániában, konkrétan nemzetiségünk tudati életében, ennek is egy részterületén: irodalmunk közgondolkodásában.” De hogy egyértelmű betagozódás is jelen volt ebben a beszédben (és *Az illúziók kávéháza*-beli szövegben), percekkel (oldalakkal) később vált, válik nyilvánvalóvá. A szépen hangzó emberség-valóságérzék-bizalom szavak mögött a július 9-én még taktikainak tűnő kimondás bő félszázad múltán másként hat: „Alig két hete fogadott bennünket, százhusz magyar értelmiségit az ország egész magyar lakta területéről a legfelsőbb állami és pártvezetőség. Szorongás, félelem nélkül mondtuk ki előtte minden nemzetiségi gondunkat és gondolatunkat, és meghallgattattunk. Mai vitaösszejövételünk annak a magas találkozásnak egyenes konzekvenciája.”

Valószínű, hogy ez az utolsó mondat egészében igaz. A szorongás- és félelemnélküliség viszont s az, hogy meghallgattattunk, nem igaz – július 9-én sem érezhettük így. Mégis a Kiseleff sugárúti összejövétel, a pártutasításokat szigorúan betartó lapvezetők kemény elmarasztalása optimizmussal töltötte el a teremben jelen lévők nagy többségét – a változás reményével (szemben a Központi Bizottság épületében megéltekkel). Pár nap múlva Domokos Géza az *Előre*-ben (1968. július 14.), *Önvizsgálat* című cikkében összekapcsolja ugyan az írószövetségi székházban történeteket a párt elvárásaival („a magyar írók bukaresti munkaülése az RKP politikájában fogant elvi szilárdság, a szigorú önvizsgálat, az alkotói tisztesség jegyében zajlott”), az *Igaz Szó*- és *Utunk*-vezetést ért bírálatokat viszont eredményként könyveli el. Ezt írja: „Bőven esett szó – és ez természetes is – az elmúlt esztendő mulasztásairól, gyakoriak voltak az utalások egyes, művelődésünk fejlődésével, a közéletünket egyre inkább magával ragadó kezdeményező készséggel, nyíltsággal, demokratikus szellemmel lépést tartani nem tudó szerkesztők felelősségére is.” Vagyis fölfele megnyugtató szavak, a mi konkrét – romániai magyar irodalmi – ügyeinket illetően viszont a kitűzött cél igazolása: az utasításoknak lefekvő főszerkesztők elmarasztalása – ami eltávolításuk lehetőségét is magába foglalhatná.

Ha nem jönne augusztus, a Varsói Szerződés csapatainak csehszlovákiai bevonulásával, Románia – Ceaușescu – különállásának kinyilvánításával, ez pedig a romániai társadalom egységének felmutatását is megköveteli (együttal a változtatások, esetleges „alsóbb” személycserék leállítását is). Egymás után születnek a hűségnyilatkozatok, a június végi, a Központi Bizottság épületében zajlott főtitkári megleckéztetés s a magyar irodalmi (július 9-i) reménykeltő összefogásunk nyarának végén a pártvezetés hatalmát megszilárdítani hivatott aláírások és új párttag-felvételek (olyanok kérvényeivel is, akik az évtized elején még a román állam politikai foglyai voltak). Ebbe a „felzárkózó” sorba illeszkedett a 61 kolozsvári magyar értelmiségi nevével ellátott, a lapokban szeptember 3-án megjelenő nyilatkozat, Románia bel- és külpolitikájának támogatása. Az 1968-as nyarat (beleértve a dubčeki Csehszlovákia lerohanását) át nem élt nemzedékek számára nyilván érthetetlen, hogy az aláírók közt szinte mindannyian itt élő, a hatvanas évek végén már felnőtt romániai magyar írók, tudósok, művészek jelen vagyunk, Kós Károlytól és Jakó Zsigmondtól, Nagy Alberttól és Senkálzsky Endrétől, Szabó T. Attilától, Szervátiusz Jenőtől Bajor Andorig, Lászlóffy Aladárig, Ruha Istvánig és Szilágyi Istvánig.

Domokos Géza közben az *Előre* főszerkesztő-helyetteseként teszi a dolgát, szerkeszti az irodalmi mellékletet, a *Vasárnapot*. A bukaresti tanácskozás után, július 16-án írt levelében cikket kér tőlem, „nyugodt hangú” („Téged különben nem kell erre biztatni”), elvi tartású 4-5 oldalas cikket, irodalmunk, lapjaink állapotáról, feladatairól. És hozzáteszi: „Nem szabad engedni, hogy a rosszindulatú, peccsenyeféltő pletykaterjesztők lejárássák múlt heti gyűlésünket a közvélemény előtt. Ott nem »lekenyerezett« emberek, »időlegesen egy egy dogmatikus (sic!) csoport befolyása alá került fiatalok« eltévelyedéséről volt szó, hanem elvszerű írói magatartásról, jövő-gondokról, tiszta, becsületes önkritikáról, több – igényről. Nem főszerkesztői székekért folyt a harc, mint ahogy egyneműlek terjesztik, hanem a romániai magyar irodalom sorsáról. Ezt kell tudnia a közönségnek. Ehhez kérem a segítségedet.”

Az *Előre* részéről egyelőre nincs visszakozás, ezt Szász Jánosnak, a lap belső munkatársának 1968. szeptember 24-én kelt levele igazolja. Többes szám első személyben fogalmazva (Domokosra is gondolva) „tárgyi kritikát” kér tőlem; „mint az indulók is tápolója és kritikus” írjak négy kötetről, Balla Zsófiáról, Csiki Lászlóról, Farkas Árpádról és Mandics Györgyről („ők tulajdonképpen a *Vitorlaének* nemzedéke”). Domokos Géza részéről pedig (közvetlenül) elhangzik a felkérés: legyenek irodalmi szerkesztő az *Előrenél*, a *Vasárnap* mellékletnél – amire nekem

egyetlen válaszom lehetséges: eszemben sincs elhagyni a *Korunkat* és Bukarestbe menni.

A július 9-i bukaresti tanácskozásnak egyébként volt egy el nem hallgatható *Korunk*-vonatkozása. Méliusz József felszólalásában ugyanis – noha az *Utunk* és az *Igaz Szó* mint írószövetségi lapok kerültek napirendre – többször felbukkant a *Korunk* neve, és nem csupán Gaál Gábor-i pozitív példaként (ellensúlyként). Méliusz a „gyökeresség”, a „kozmpolitizmus”, a „ki a zsidó és ki nem” kifejezésekkel, kitételekkel gyanúsán (érthetően?) a hatvanas évek *Korunkjára* és személy szerint a főszerkesztő-helyettes Balogh Edgárra terelte a figyelmet. A két világháború közti (kolozsvári, marosvásárhelyi, brassói, temesvári, nagyváradi, aradi) szabadkőműves páholyokról is szó esett Méliusznál, mi több, „az erdélyi embertelenségben” kifejezést is idézte valahonnan Tamási Árontól.

Nos, közvetlen vagy közvetett visszautalást a bukaresti írószövetségi tanácskozásra a *Korunkban* keresve sem talállok – csupán egyet, saját „köveimben”. 1967 januárjától megjelenő egyéni rovatom, a *Kövek* 1968. szeptemberi szövegében, *A Nagyeféánt nyomában* cím alatt vitatkozom azzal a nézettel – Méliusz utalt efféle Bukarestben! –, hogy a romániai magyar irodalom lemaradt volna a kortárs román irodalom mögött. Ellenpéldáim közt Szilágyi Domokos, Páskándi Géza, Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár versei, Bálint Tibor és Páskándi új novellái szerepelnek, sőt Páskándi Géza, Kocsis Istvánnal együtt, mint drámaíró is; aztán Sütő András, Szabó Gyula, akiket a jeles román kortársak (Geo Dumitrescu, Ioan Alexandru, Marin Sorescu, D. R. Popescu) mellé ugyanúgy odaállíthatunk, mint Nagy László, Sánta Ferenc vagy Fejes Endre mellé – de akár Mrožek, Danilo Kiš vagy Voznyeszenszkij mellé is. Önérzetes irodalmi jegyzetem persze – az adott pillanatra (időkre) jellemzően – azzal kezdődik, hogy természetesen biztosítani kell a művek megjelentetését; és „mindnyájan tudjuk: ahhoz, hogy ezek a művek, a magunk és társaink művei megszülethessenek, olyanokká legyenek, amilyenek titkon álmodjuk őket – nem elég hősokeket és szituációkat megálmodni az íróasztal mellett; olykor oda kell állni a szónoki emelvényre, hogy aztán minél hamarabb és minél tisztább lelkiismerettel visszatérhessünk az íróasztalhoz, az írott szóhoz”. S a „felszólalásaink aranyfedezete”, a „bizalomban gyökerező őszinte szó” hangsúlyozása mellé odakerül a cenzúrára kacsintó, az elvtársaknak szóló mondat: „Ezt várja tőlünk nép és párt, ezt várják íróársaink és az olvasók.”

(Két megjegyzés ehhez a szöveghez: jegyzetem címe Palocsay Zsigmond verses vadászmeséjére utal. Nem mellékesen pedig olyan friss versekkel, prózákkal, kötetekkel érvelek, mint Lászlóffy Aladártól

a *Férfiak* – „Hányan rohadtak el hús és harminc között. / E kor a férfit vagy szemetet érleli bennünk” –, Szilágyi Domokostól a *Kényszerleszállás, A láz enciklopédiája*; a börtönből pedig nem is oly rég szabadult Páskánditól az *Úvegek* és a *Holdbumeráng*. Sajnos, arra már nem emlékszem – írásos nyomát pedig nem találok –, hogy a Kiseleff sugárúti palotában pontosan mit mondtam, mit idéztem. Egy biztos: nem tartoztam Hajdu Győző és Létay Lajos – kevés számú, ott Bukarestben inkább lapulva hallgató – védői közé.)

Szeptember 20-án küldök Domokosnak egy ajánló levelet (eredmény nélkül). Talán nem érdektelen, 45 év múltán sem.

Kedves Géza!

Tegnap este telefonon hívtalak, de először foglalt volt a vonal, aztán meg nem kapcsolak, ezért levélben kérdezek meg egy eléggé kényes ügyben, amelyet talán így is megértesz, emlékezve augusztus 22-i cukrász dai beszélgetésünkre lapjaink problémáiról. Szeretném, ha őszintén megírnád – ugyancsak magánlevélként –, mi a véleményed egy olyan lehetőségről, hogy Szilágyi Júlia esetleg hozzátok menjen, az irodalmi-művészeti rovat kolozsvári munkatársaként. Tudtommal részéről történt egy ilyen szerű ajánlat, de nem ismerem a választ. Az történt ugyanis, hogy terveinket némileg keresztezni látszik az Utunk, pontosabban Létay elzárkózása Szilágyi Júlia felvétele elől, amit én – az ő érdekükben – eléggé furcsállok, de erőltetni a dolgot nemigen lehet, talán nem is jó. Én azt hiszem, Ti feltétlenül nyernétek Szilágyi Juliával (az Utunk is nyert volna!), s ez a megoldás Neki is elfogadható volna, sőt jó. Nem tudom, hogy álltok norma-ügyekben (Szöcs [István] oda menetele után), de ettől függetlenül kíváncsi vagyok őszinte véleményedre; hiszen a helyzetek módosulhatnak. Ha például Kolozsvárt szükségetek volna még egy munkatársra, megfelelne-e Nektek ez a megoldás? Nagyon kérlek, sürgősen válaszolj, mert a helyek betöltése (nálnunk legalábbis) napirenden van, ehhez viszont fontos volna tudni véleményedet. Biztos lehetsz benne, hogy nem fogok visszaélni bizalmaddal, barátságoddal. Szeretettel üdvözöl [olvashatatlan aláírás]

(KÁNTOR – ha nem tudnád, ki írta alá)

Kvár, 1968. szept. 20.

Belelapozva az *Előre*, pontosabban a *Vasárnap* 1969. évi korai lapszámaiba, néhány Domokos Géza-jegyzetre figyelek fel. 1968 folytatására – a részben új (?) helyzetben. Hetente „vasárnapi jegyzeteket” ír (ha csak valamilyen nagy pártesemény, oldalakat kitöltő Ceaușescu-beszéd miatt el nem marad a melléklet), emlékezik, szervez, új lehetőségeken gondolkodik. *Kegyetlen köszöntő* a címe a hatvanéves Méliusz Józsefnek szentelt oldal bevezetőjének, amelyben pon-

tosan ragadja meg az irodalompolitikai harcokban sajátos helyzethez jutott költő magatartását: „Szálást nyújtott lelkében angyaloknak és démonoknak, szeretett és gyűlölt, vágott és vágatott. És új költői nemzedékünk jelentkezéséig nagyon magányos volt. Hát nem a nyugalom és béke lenne most a legillőbb köszöntő szó?” (*Előre*, 1969. január 12.) Egy hét múlva, Ady Endre halála ötvenedik évfordulójához közeledve, hangsúlyosan irodalompolitizál: „Országunkban talán soha ilyen széleskörűen nem ünnepeltek magyar költőt. Az RKP Központi Bizottsága titkárságának határozata – nemzetiségi kultúránk megbecsülésének újabb bizonyítéka – szabja meg ennek a nagyarányú tiszteletadásnak a kereteit.” És sorolja a megemlékezés bejelentett helyszíneit – Bukaresttől (a Köztársasági Palota kistermétől) Nagyváradig, a közbeeső állomások pedig: Kolozsvár, Marosvásárhely, Iași, Szatmár, Temesvár, Craiova, Zilah, Sepsiszentgyörgy.

Új kezdetekre utaló jelzések is megjelennek a *Vasárnap*-oldalakon. *Toborzót* hirdet meg Domokos (*Előre*, 1969. február 16.), a vidéki magyar napilapok szerzőinek bemutatkozását kezdeményezi, és ebben a számban Cseh Gusztáv karikatúrájával Farkas Árpád új könyvét, a Forrás-sorozatban megjelent *Másnapos éneket* reklámozzák. (Sorozatjelleggel jeleznek a Cseh készítette karikatúrákkal, a kiadó újabb köteteteinek – például Bajor Andor *Pokoli különkiadásának*, Király László verseskönyvének – rajzos hirdetésével.) És még egy figyelemre méltó jegyzet, az *Emlék és ígéret* (*Előre*, 1969. március 30.), egy bukaresti Menuhin-koncerthez kapcsolódó beszélgetést idéz fel benne Domokos Géza; barátjával találkozik a hangverseny után, s a találkozásnak ezt a beszéd-foszlányát tartja lejegyzésre méltónak: „Nincs vezéralakunk, olyan – érvelt bánatosan. – Nincs kire hallgatnunk, ki köré gyülekeznünk. Ezért a széthúzás, az acsarkodás.”

Alig telik el pár hónap, és jelentkezik egy vezéralak, aki köré – illetve majd az új kiadó, a Kriterion megalkakulása, felfuttatása folytán, ami mögé – fel lehet, érdemes felzárkózni, akire, amire hallgatni érdemes. És ez Domokos Géza. ■ ■ ■

■ ■ ■
Kántor Lajos (Kolozsvár, 1937): irodalomkritikus, -teoretikus, művészetkritikus, szerkesztő. Kötete a *Kalligramnál: Az idő vaskalapja* (2007). Az itt közölt írás részlet a *Domokos Géza kockázatai* című készülő könyvből.